

**Emlékezés Teleki Domokosra (1810-1876), a Magyar Tudományos Akadémia levelező,
igazgatósági és tiszteleti tagjára**

**Remembering Domokos Teleki (1810-1876), Corresponding Member, Member of the
Directorate and Honorary Member of the Hungarian Academy of Sciences**

Teleki Domokos, államférfi, jogász és történetíró, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, igazgatósági és tiszteleti tagja 1810. április 1-jén született Marosvásárhelyen. 1876. május 1-jén hunyt el Kolozsváron.

Teleki Domokost a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje) 1836. szeptember 10-én választotta levelező tagjának. 1855. április 19-én választotta az Akadémia az Igazgató Tanács tagjának. 1861. december 20-án került sor tiszteleti taggá választására. Itt utalunk arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban elfogadott alapszabálya értelmében nevezték az igazgató tagot (az Igazgató Tanács tagját) igazgatósági tagnak.

Teleki Domokos székfoglaló előadását „Két kalugyer Erdélyben” címmel, azt követően tartotta, hogy az MTA tiszteleti tagjává választották. A székfoglaló előadás, melynek felolvasására 1863. február 9-én került sor, szövege nyomtatásban is megjelent. Utalni kívánunk arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, korábban Magyar Tudós Társaság levelező tagjainak ebben az időben nem kellett székfoglaló előadást tartaniuk.

Teleki Domokos édesapja gróf széki Teleki József, főkormányiszéki tanácsos, édesanyja pedig gróf Teleki Zsófia volt. Teleki Domokos édesapját korán, hét éves korában elvesztette. Tanítatásáról, neveléséről özvegyen maradt édesanyja gondoskodott. 1824-ben kezdte meg Teleki József tanulmányait a nagyenyedi főiskolán. Nagyenyeden az alsóbb osztályokban négy és féléven át, a felsőbbekben pedig nyolc féléven, szemeszteren át tanult. A nagyenyedi református főiskolán tanulmányait 1829 őszén fejezte be.

Ezt követően, mint joggyakornok a marosvásárhelyi királyi ítélőtáblánál töltött egy évet. 1830 őszén édesanyját képviselve, mint távollévők (absentes) követe jelent meg a pozsonyi reformországygyűlésen.

1831-ben a pesti egyetemen folytatott jogi tanulmányokat. Még ebben az évben a szigorlati vizsgát is letette, ugyancsak Pesten. Pesti tartózkodása idején ismerkedett meg Széchenyi Istvánnal (1791-1860), aki Teleki Domokost pártfogásába és bizalmába fogadta. Ez a bensőséges, kölcsönös megbecsülésen alapuló kapcsolat kettőjük között mindvégig zavartalan volt.

Teleki Domokos 1832-ben Pest vármegyénél tiszteletbeli jegyzőséget viselt. Ekkor, a vármegyei követe megválasztása alkalmával került sor első nyilvános felszólalására.

Miután a reformtörekvések Erdélyben is egyre erősebbé váltak, Teleki Domokos visszatért szülőföldjére. Az 1834. évet megelőző reformmozgalmakban aktív részt vállalt. 1837-ben Küküllő vármegye küldöttként került az országházba. Az 1840-1841. évi erdélyi országgyűlésre meghívást kaptak a Partium-i vármegyék is. Teleki Domokost Zaránd vármegye választotta meg követéül.

Szász Károllyal (1798-1853), egykori tanárával, majd barátjával, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagjával – Szász Károlyt a Magyar Tudományos Akadémia 1834. november 10-én választotta rendes tagjává – 1844 tavaszától késő őszig, Németországban és Angliában tartózkodott.

Teleki Domokos külföldi tartózkodása során a nevelésügyet és mezőgazdasági viszonyokat tanulmányozta. Külföldről visszatérve Pozsonyban, az országgyűlésen vállalt tevékeny szerepet 1845 tavaszáig. Még 1845 tavaszán elhagyta a koronázó várost, hogy Erdélyben a rendszeres bizottságok működésében részt vehessen.

Teleki Domokos 1845 őszén Svájcban és Hollandián keresztül ismét Angliába utazott, ahol több hónapot töltött. Angliából Franciaországon átutazva, Párizs érintésével tért vissza Erdélybe. Az 1846. évi erdélyi országgyűlésen az úrbéri reformok megvitatása körül fejtett ki jelentős tevékenységet.

Az 1847. év végét és az 1848. év elejét a pozsonyi országgyűlésen töltötte. 1848 tavaszán, május hónapban az erdélyi országgyűlésen vett részt. Ez év végén egészsége teljes megbomlása és idegrendszere meggyengülése visszavonulásra kényszerítette. A közéletben a forradalom és szabadságharc leverését követően sem vett részt. Életét gazdaságának és történelmi tanulmányainak szentelte. Említést érdemel, hogy 1852-ben a székelyudvarhelyi református iskola részére jelentős összeget, 6000 forintot adományozott.

Marosvásárhelyen a Teleki Sámuel (1739-1822), aki 1791-től Erdély főkancellárja volt, által 1797-ben alapított Teleki-Téka gazdag kéziratanyagát rendezte. Ezt a nagy erudíciót, komoly szakmai ismereteket feltételező munkát 1851-től, Deák Ferenc királyi táblai ügyvéddel együtt végezte hosszú időn, nyolc éven át.

Teleki Domokos behatóan tanulmányozta Erdély történelmét a Habsburg-ház uralkodásával kezdődően. Később megjelent munkáiban e tanulmányainak eredményeit foglalja össze. Ideje legnagyobb részét Gernyeszegen töltötte. A téli hónapokban Kolozsváron tartózkodott.

Erdélyben igen sok, a politika iránt érdeklődő polgár Teleki Domokost az ország egyik politikai vezérének, kiemelkedő államférfinak tekintette.

Fontos megemlíteni Teleki Domokos szerepét az Erdélyi Múzeum Egyesület 1859-ben történt megalapításában. Gróf Mikó Imrével (1805-1876), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagjával működött együtt.

Teleki Domokos tartotta az emlékbeszédet az 1860. április 8-án Döblingben elhunyt gróf Széchenyi István felett a kolozsvári kaszinó 1860. évi július 29-én tartott ünnepélyén. Az emlékbeszéd Kolozsváron még ugyanebben az évben nyomtatásban is megjelent.

Teleki Domokos 1861-ben jelen volt a gyulafehérvári konferencián. Ettől az időtől fogva ismét részt vett a politikai életben, egészen elhunytáig. Ugyanebben az évben részt vett a magyar országgyűlés felső tábláján és nagy figyelemmel kísért beszédet mondott az unió érdekében.

Teleki Domokos 1864-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlésének volt az elnöke Marosvásárhelyen. 1866-ban Marosvásárhely képviselőjeként tagja volt az országgyűlésnek Pesten (1873-tól Budapesten) 1875-ig.

Teleki Domokos gondolkodását, történelemszemléletét jelentős mértékben befolyásolta hazaszeretete, patriotizmusa. Kiemelendő, hogy az erdélyi országgyűléseken felelősségteljes hivatalát kivételes államférfiúi bölcsességgel, hozzáértéssel látta el.

Mint Erdély szülötte, kiemelkedően fontosnak tartotta A magyar nemzetiség (nemzet) ügyét. Teleki Domokos több fórumon is hangot adott a magyar nyelv ügye melletti elkötelezettségének. Támogatta a magyar nyelven folyó oktatást, ügyintézését és a törvénykezést (bíráskodást). Nem egyszer hivatkozott az 1830. évi VII. törvénycikkre a nemzeti nyelv használatáról, az 1836. évi III. törvénycikkre a magyar nyelvről és az 1840. évi VI. törvénycikkre (ugyancsak) a magyar nyelvről.

A szépirodalom és különösen a költészet iránt érdeklődő Teleki Domokos költeményeit az 1830-as és 1840-es években elsősorban a Társalkodó és a Koszorú című lapban tette közzé. 1841-től kezdve a hírlap-irodalom terén fejlett ki nem csekély visszhangra találó munkásságot.

Több munkája, tanulmánya és cikke jelent meg a Szalay László (1813-1864) a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, majd titoknok (1861 és 1864 között), és Csengery Antal (1822-1880), a Magyar Tudományos Akadémia rendes és igazgatósági tagja, majd másodelnöke (1871 és 1880 között) által szerkesztett Pesti Hírlapban. Publikált Méhes Sámuel (1785-1852), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja által szerkesztett, a Kolozsváron 1832 és 1848 között megjelenő Erdélyi Híradóban is.

Itt említjük meg, hogy a lapot Teleki Domokos egy általa alapított részvénytársaság (Aktiengesellschaft) bevonásával kívánta megvásárolni. Erről a szándékáról azonban a kormány értesült és a vételt megghiúsította. A kormány beavatkozásának oka az volt, hogy a részvényesek szinte kizárólag ellenzéki személyek lettek volna. Ezért a lap kiadásának, megjelentetésének költségeit Teleki Domokos saját vagyonából kényszerült fedezni. 1845. január 1-jétől kezdve a lap tulajdonosa ő volt. Teleki Domokos számos előadásának szövege, így például elnöki megnyitó beszéde a Pestalozzi emlékűnnepségen, ebben a sokak által olvasott lapban került közzétételre.

Kolozsváron az emlékbeszédet az elhunyt Teleki Domokos felett Szász Domokos tartotta „A közügyek bajnoka. Emlékbeszéd legid. gróf Teleki Domokos végtisztességére” címmel, mely még az emlékbeszéd megtartásának évében, 1876-ban nyomtatásban is megjelent Kolozsváron.

Teleki Domokos felett a Magyar Tudományos Akadémián Deák Farkas (1832-1888), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja tartotta 1881. február 28-án. Az emlékbeszéd „Gróf Teleki Domokos emlékezete” címmel (In: Értekezések a társadalmi tudományok köréből Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1881.) nyomtatásban is megjelent.

Teleki Domokos eredményekben gazdag, hosszú életpályája, munkássága az erdélyi és magyarországi közélethez és tudományos életéhez egyaránt igen szorosan kapcsolódik. Teleki Domokos a XIX. század derekán a magyarországi és erdélyi jogászok körében egyaránt nagy tekintélynek örvendett. Elsősorban a hazai jogtörténet avatott ismerőjének és művelőjének számított Magyarországon éppúgy, mint külföldön. Jogi vonatkozású munkái, országgyűlési beszédei széles körben ismertek voltak, nagy hatást gyakorolva az ország közéletére.

Unio-hangok. Kolozsvár, 1848.
Emlékbeszéd br. Wesselényi Miklós felett. In: Magyar Tudományos Akadémia Évkönyve 1860.
Erdély fegyveres erejének történeti vázlata. Budapesti Szemle 1860.
Gróf Széchenyi István emlékezete. Budapesti Szemle 1860.
Az 1817. inség és éhhalál Erdélyben, 1863.
Két kalugyer Erdélyben. Akadémiai székfoglaló. Budapesti Szemle 1863.
Erdély három államférfia a XVIII. században: Bruckenthal Sámuel, Gróf Lázár János, Buccow Adolf Miklós báró és lovassági tábornok. Budapest Szemle 1867.
Ferencz császár és király erdélyi útjai. Századok 1868.
Básta György emlékirata Rudolf császárhoz Erdélyt illetőleg 1602.
Siebenbürgen und die österreichische Regierung in den letzten vier Jahren. Névtelenül. Leipzig, 1865.
A Hóra-támadás története. Pest, 1865.
Képviselői jelentés Marossszék felső kerületi választóíhoz. Maros-Vásárhely, 1872.
A székely határőrség története. A szerző hátrahagyott kéziratából közzétette Szabó Károly. Budapest, 1877.
Országgyűlési beszédei, melyek az országgyűlési Naplókból olvashatók.

Felhasznált irodalom

Szász Domokos: „A közügyek bajnoka. Emlékbeszéd legid. gróf Teleki Domokos végtisztességére”. Kolozsvár, 1876.
Teleki Domokos. In: Erdélyi Múzeum 1876.
Deák Farkas: Gróf Teleki Domokos emlékezete. In: Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1881.
Hofbauer László: Az Erdélyi Hiradó története. Kolozsvár, 1932.
Toth Adalbert: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848-1892. München, 1973.
Pálmány Béla: Az 1848-49. évi népképviselők névtára. = A magyar országgyűlés 1848/49-ben. Szerk. Szabad György. Budapest, 1998.
Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Budapest, Magyar Országgyűlés, 2002.
Egyed Ákos: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai. Marosvásárhely, 2004.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu